

Političko obrazovanje u Narodnoj Republici Hrvatskoj: Što su čitali skojevci?

Autor analizira političku literaturu koju su u prvim godinama postojanja Federativne Narodne Republike Jugoslavije čitali članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije s područja Narodne Republike Hrvatske. U radu je analiziran period do kraja 1948. kada izbija sukob između FNRJ i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika zbog kojeg uskoro započinje proces destalinizacije Jugoslavije. Koristeći izvještaje u kojima su voditelji SKOJ-a navodili što su pročitali od djela marksističke literature autor kvantitativnom metodom detektira nekoliko najčitanijih djela koja su zatim zasebno analizirana. Primjenjujući koncepte naratologije u historiografiji i stoga interdisciplinarnu metodologiju, autor nastoji u analiziranim djelima istaknuti neke od prisutnih strategija diseminacije vladajuće ideologije i na taj način pružiti dodatan uvid u temu političkog obrazovanja u Jugoslaviji.

Ključne riječi: SKOJ, omladina, mladi, ideologija, Jugoslavija, Informbiro, obrazovanje

1. Izvori i metodologija

Staljinistički period Federativne Narodne Republike Jugoslavija (FNRJ) koji je otpočeo s preuzimanjem vlasti tijekom Narodnooslobodilačke borbe (NOB), u svoju zadnju fazu ušao s početkom sukoba s Informbiroom 1948. i završio 1950., formativno je razdoblje socijalističke Jugoslavije.¹ To je razdoblje u kojem su uvedene reforme i započeti procesi koji su obilježili naredna desetljeća jugoslavenske povijesti te uvelike uvjetovali kasniji međunarodni položaj Jugoslavije. U tom periodu važnu ulogu u funkcioniranju Jugoslavije i Narodne Republike Hrvatske (NRH) imali su mladi, odnosno, omladina, koji su kroz omladinske organizacije bili i subjekt i objekt provođenja procesa kojima su stvarani nova država i novo društvo.² O djelo-

1 Ivo Goldstein ističe kako zbog ekonomskih, političkih i ideoloških razloga raskid sa Sovjetskim Savezom i Staljinom nije mogao biti trenutačan te da je tek dvije godine nakon izbijanja sukoba s Informbiroom jugoslavensko vodstvo jasno i javno osudilo Sovjetski Savez, a sam je Josip Broz Tito izbacio Staljina iz redova „klasika marksizma“. Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*. (Zagreb: Europapress holding-Novi Liber, 2008.): 463.

2 Tatjana Šarić, *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945. - 1954*. (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2017.): 15.-16.

vanju mladih i njihovih organizacija u NRH u promatranom razdoblju napisano je više radova, međutim, u njima se kao polazište rijetko koristi intelektualna historija.³ Stoga ću u ovom radu istražiti jedan od aspekata intelektualnog života NRH, onaj čitanja marksističke literature od strane omladinskih voditelja Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ). Ovdje je važno napomenuti kako je u radu intelektualna historija shvaćena kao polje istraživanja koje potencijalno uključuje sve ono što se može smatrati intelektualnom djelatnošću.⁴ Prihvatanje ovakve definicije omogućava prelazak s istraživanja intelektualnih elita ili intelektualaca na istraživanje intelektualne djelatnosti širih slojeva društva.

Preduvjet provođenja istraživanja je ograničavanje na manju skupinu za koju postoje adekvatni izvori. Stoga je kao predmet istraživanja upotrijebljena skupina omladinskih voditelja u mjesnim, okružnim, kotarskim i gradskim komitetima SKOJ-a s područja Narodne Republike Hrvatske. Omladinski voditelji članovi su skojevskih organizacija koji, za razliku od „običnih članova“, obnašaju razne dužnosti te oni od kraja 1945. postaju profesionalni upravljački kadar.⁵ Istraživanje se temelji na izvještajima o pojedinim voditeljima koje je prikupljao Pokrajinski komitet (PK) SKOJ-a za Hrvatsku kako bi ocijenio rad i potencijal članova svoje organizacije. Izvještaji se počinju koristiti od polovice 1947. te se sastoje od upitnika s trideset i tri pitanja, ličnog lista i karakteristika. Upitnik i lični list sadrže informacije o osobnom životu, školovanju, javnom i političkom djelovanju te ih je ispunjavao skojevac na kojeg se izvještaj odnosio. Karakteristike su kraći opisni tekst kojim je ocijenjen rad, sposobnost i potencijal skojevca, a kojeg potpisuje dvoje ili troje više pozicioniranih članova Komunističke partije Hrvatske (KPH) ili SKOJ-a. Dvadeset i osmo pitanje upitnika glasilo je „Što si proučio od marksističke literature?“, a kako su skojevci samostalno davali odgovor, kao kontrolni element služila je ocjena njihova teorijskog ili političkog znanja iznesena u karakteristikici. Pojam marksističke literature u ovom radu definiran je kroz citirano pitanje. Naime, tijekom povijesti na različite se, često i kontradiktorne, načine definiralo što je marksizam i što je marksistička literatura te stoga nije moguće dati definiciju ovog pojma koja bi pomirila sve postojeće definicije.⁶ Stoga ovdje pojmom marksistička literatura obuhvaćam sva djela koja su skojevci navodili u odgovorima na spomenuto pitanje.

3 Ovdje ću uputiti samo na zbornik *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941-1948*, urednika Mije Klarića te na recentnu knjigu Tatjane Šarić *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945. - 1954.*

4 Branimir Janković, „Prema historiji intelektualaca i intelektualnoj historiji“, *Dijalog s povodom 6: Intelektualna historija* (Zagreb: FF Press, 2013.): 75.

5 Šarić, *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945. - 1954.*, 92.

6 Primjerice, najutjecajniji teoretičar Druge internacionale, Karl Kautsky, primijetio je da su se već na kongresu austrijskih socijaldemokrata u Beču 1901. godine, samo šest godina nakon smrti Friedricha Engelsa, u raspravi na spise Marxa i Engelsa podjednako pozivali i ortodokсни marksisti i njihovi neistomišljenici. Gary P. Stenson, *After Marx, Before Lenin: Marxism and Socialist Working-Class Parties in Europe, 1884-1914* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1991.): 194.

Obrađeni izvještaji nalaze se u fondu „Pokrajinski komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije za Hrvatsku“ Hrvatskog državnog arhiva.⁷ Izvještaji unutar fonda poredani su u kutije kronološkim redom njihova stvaranja, a njihov raspored unutar kutija određen je abecednim redom prema prezimenu skojevca. Kako izvještaji nisu grupirani prema obrazovanju, porijeklu ili drugim sličnim karakteristikama ovdje korišteni uzorak reprezentativan je za omladinske voditelje SKOJ-a. Korišteni izvještaji sastavljeni su krajem 1947. i početkom 1948.

Problem istraživačkog postupka i korištenih izvora na koji se valja osvrnuti je pitanje jesu li skojevci doista pročitali i proučili marksističku literaturu koju navode u izvještajima ili su je naveli samo kako bi ostavili privid da su činili ono što se od njih očekivalo. S obzirom na to da se u izvještajima i na sastancima PK SKOJ-a za Hrvatsku često javljaju konstatacije kako su skojevci nedovoljno upoznati s teorijom marksizma ili marksizma-lenjinizma, ovakva sumnja je opravdana. Međutim, čini se da su skojevci doista proučavali djela koja su navodili. Naime, odgovori na dvadeset osmo pitanje upitnika znatno variraju. Dok su neki naveli čak desetak ili više djela, drugi su naveli svega jedno ili nekoliko njih, a dvoje skojevaca čiji su izvještaji analizirani navelo je da su čitali marksističku literaturu, ali da ništa od nje nisu proučili.⁸ Iz toga proizlazi da skojevci uglavnom nisu popisivali literaturu koju nisu pročitali, a uostalom, kao kontrolni element služila je karakteristika čiji su autori redovito navodili koliko su dobro skojevci poznavali marksističku teoriju. Također, članovi SKOJ-a još su za ratnih godina imali obavezu čitanja i proučavanja marksističke teorije te vođenja diskusija o proučenom, a 1947. Centralni komitet (CK) SKOJ-a uveo je program za teoretski rad koji je bio obavezan za gotovo sve članove.⁹ Taj se program odvijao kroz predavanja, proučavanje literature, čitanja i diskusije u kružocima te ispitivanja.¹⁰ Stoga, bez obzira na nezadovoljstvo teorijskom naobrazbom koje je postojalo u komitetima, skojevci su se tijekom godina susretali s marksističkom literaturom, a kako se proučavanje često odvijalo u grupama, bili su je i primorani proučavati.

Govoreći o primijenjenoj historiografskoj metodi ona je, uz uobičajeni postupak rada povjesničara kako ga u *Suvremenoj historiografiji* opisuje Mirjana Gross, kombinacija kvantitativne i kvalitativne metode.¹¹ Kvantitativna metoda primijenjena je na

7 Fond sadržava više stotina izvještaja, a za potrebe istraživanja korišten je uzorak od njih stotinu. HR-HDA-1225- Pokrajinski komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije za Hrvatsku (dalje: PK SKOJ H), „Upitnici s karakteristikama i podacima funkcionera SKOJ-a u Hrvatskoj“, 1947-1948, broj 943.

8 Primjerice Pero Pirker, tada student prava, a kasnije gradonačelnik Zagreba i sekretar Izvršnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, naveo je da je od marksističke literature proučio: *Historiju SKP (b), Pitanja lenjinizma, Osnove lenjinizma, Manifest komunističke partije, Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma, Država i revolucija, Najamni rad i kapital, Akumulacija kapitala i osiromašenje proletarijata, Partijska izgradnja, Komunist 1, 2, 3*. HR-HDA-1225-PK SKOJ H, „Upitnici s karakteristikama i podacima funkcionera SKOJ-a u Hrvatskoj: Petar Pirker“, 1947-1948., broj 943.

9 HR-HDA-1225-PK SKOJ H, „Odluka Centralnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije o provođenju programa za teoretski program u SKOJU“, 1947., broj 628.

10 *Ibidem*.

11 Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi liber-Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996.): 361.-365.

izvještaje članova SKOJ-a. Iz tih su izvještaja izvučeni odgovori na dvadeset i osmo pitanje te je proučena marksistička literatura poredana prema kriteriju čitanosti. Nakon toga se u radu kvalitativno obrađuju najčešće navođena djela. Pritom je naglasak stavljen na analizu strategija koje su za cilj imale širenje i afirmaciju određene ideološke paradigme. S obzirom na to da su djela koja su predmet analize zapravo nešto duži prozni tekstovi, u radu su upotrebljene metode naratološke analize teksta.

2. Tko su bili skojevci?

U *Što da se radi?* Vladimir Iljič Lenjin postulirao je teoriju djelovanja komunističkih partija koje bi trebale biti predvođene avangardnom skupinom profesionalnih revolucionara, odnosno, skupinom najboljih i najbolje obrazovanih komunista.¹² Kako se ta avangardna skupina trebala stvarati odgojem i obrazovanjem, u jugoslavenskom je slučaju SKOJ bio ključna organizacija stvaranja i reprodukcije kadra Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). To je u *Najosnovnije stvari koje svaki Skojevac mora da znade* propisao i sam SKOJ:

„Skoj je vaspitna organizacija zato jer se vaspitava i uči na osnovama Marksizma i Lenjinizma da bi se usposobili da bi postali članovi Komunističke Partije. [...] Skoj je rezerva Partije iz njega Partija sebi crpi članove.“¹³

SKOJ je osnovan 10. listopada 1919., iste godine kada i Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), prethodnica Komunističke partije Jugoslavije.¹⁴ Gotovo do početka Narodnooslobodilačkog rata SKOJ je djelovao kao relativno zatvorena organizacija čiji su malobrojni članovi uglavnom dolazili iz redova studenata.¹⁵ Do organizacije dolazi u periodu nakon 1937. kada SKOJ počinje raditi na stvaranju šireg pokreta raznorodnih omladinskih organizacija koje se protive fašizmu što je bilo u skladu sa strategijom narodne fronte koju Komunistička internacionala iskušava i uvodi sredinom tridesetih godina dvadesetog stoljeća.¹⁶ Iako SKOJ od tada brojčano raste, on i dalje ostaje isključivo organizacija komunista, a kao opća antifašistička organizacija mladih 1942. osnovan je Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) koji je četiri godine kasnije promijenio ime u Narodna omladina Jugoslavije (NOJ).¹⁷ Kao zatvorenija i ideološki homogenija organizacija,

12 Vladimir Iljič Lenjin, „Što da se radi?“, *Izabrana djela: Knjiga prva* (Zagreb: Kultura, 1948.): 252.-253.

13 HR-HDA – fond 1225 - PK SKOJ H, „Najosnovnije stvari koje svaki Skojevac mora da znade“, 1944., broj 963.

14 Vojo Rajčević, „Značajniji događaji u razvoju revolucionarnog omladinskog pokreta u Hrvatskoj od 1919. do 1937.“, *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941-1948.* (Zagreb: Naklada Centra za kulturnu djelatnost omladine, 1972.): 12.

15 Vojo Rajčević, „Titova uloga u reorganizaciji SKOJ-a“, *Časopis za suvremenu povijest* 9, br. 3, 23.-27.

16 Rajčević, „Titova uloga u reorganizaciji SKOJ-a“, 27.-28.; Jonathan Haslam, „The Comintern and the Origins of the Popular Front 1934-1935“, *The Historical Journal* 22, br. 3, 674.-683.

17 Tatjana Šarić i Marijana Jukić, „Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Socijalističkog saveza omladine Hrvatske (1942-1990)“, *Arhivski vjesnik* 56, 269.-271.

SKOJ je, vodeći se odlukama i smjernicama KPJ, upravljao djelovanjem USAOJ-a i NOJ-a do prosinca 1948. godine kada su SKOJ i NOJ ujedinjeni u jedinstvenu organizaciju.¹⁸

Sredinom 1948. SKOJ je u NRH imao 58.242 člana, a od tog broja članova 672 bili su omladinski voditelji koji djeluju u kotarskim i mjesnim komitetima.¹⁹ Kroz analizirane izvještaje moguće je doći do pokazatelja o obrazovanju i porijeklu znatno veće skupine voditelja i članova SKOJ-a. Od analiziranog uzorka, četrdeset skojevaca završilo je između četiri i šest razreda osnovne škole, osmero ih je studiralo u trenutku pisanja izvještaja, a svi ostali su uz osnovnu školu završili barem nekoliko razreda različitih srednjih škola.²⁰ Što se tiče njihovog socijalnog porijekla, šezdeset i jedan je naveo da je siromašnog ili srednjeg seljačkog porijekla, dvadeset i troje da je radničkog, četvero da je obrtničkog, sedmero da je činovničkog ili sitno-buržujskog, a jedan skojevac naveo je da potiče iz posjedničke seljačke obitelji.²¹ Četvero skojevaca samo navelo je kako su siromašnog porijekla.²² Dominacija omladinskih voditelja koji potiču sa sela i razmjerno su slabo obrazovani posljedica je toga što je stanovništvo NRH, posebno prije Rata, uvelike bilo agrarno, a i sama su ratna zbivanja često uzrokovala prekid školovanja. Nadalje, šezdeset i šestero voditelja navelo je kako su završili barem jedan od kurseva ili škola koje su organizirali SKOJ, KPJ ili KPH s ciljem političkog i ideološkog obrazovanja omladinskih voditelja.²³ Međutim, kursevi i škole međusobno se uvelike razlikuju te su neki voditelji pohađali samo desetodnevne ili petnaestodnevne kurseve još u ratnim godinama, a drugi poslijeratne partijske škole koje su trajale i do pola godine.

U uvodu je spomenuto kako se u izvještajima i na sjednicama PK SKOJ-a za Hrvatsku ponekad konstatira da su članovi organizacije nedovoljno upoznati s marksističkom ili marksističko-lenjinističkom teorijom. Zapravo i ne postoji izvještaj nekog komiteta SKOJ-a u NRH u kojem se izražava zadovoljstvo s time koliko su skojevci znali o marksizmu. Međutim, analiza karakteristika pokazuje nešto složeniju sliku. Kako se radi o opisnom tekstu koji je pisan u skladu s općenitim smjernicama, ali ne i prema strogom predlošku, autori karakteristika na različite su načine opisivali koliko pojedini skojevac poznaje teoriju te je stoga teško te ocjene poznavanja teorije

18 *Idem*, 271.

19 Iako taj broj pokazuje smanjenje broja članova tijekom tri poslijeratne godine, riječ je o iznimnom povećanju članstva u odnosu na predratno razdoblje. Naime, krajem 1934. SKOJ na prostoru čitave Jugoslavije broji samo oko tisuću članova, od čega ih je na prostoru Hrvatske četrstotinjak. Do proljeća 1941. broj skojevaca u Hrvatskoj narastao je na otprilike 11.000 što je značajno povećanje, ali je još uvijek višestruko manje od poslijeratnog broja članova. HR-HDA-1225 - PK SKOJ H, „Zapisnik sa sastanka Pokrajinskog komiteta Saveza komunističke omladine za Hrvatsku“, 22.3.1948., broj 930; Šarić, *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945. – 1954.*, 48.-49.; Rajčević, „Značajniji događaji u razvoju revolucionarnog omladinskog pokreta u Hrvatskoj od 1919. do 1937.“, 22; Slobodan Žarić, „Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj od 1941. do 1948.“, 38.

20 HR-HDA-1225-PK SKOJ H, „Upitnici s karakteristikama i podacima funkcionera SKOJ-a u Hrvatskoj“, 1947-1948, broj 943.

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*.

23 *Ibidem*.

naknadno svrstati u precizne kategorije. Međutim, teorijska izgradnja, ili poznavanje marksizma, omladinskih voditelja SKOJ-a u barem pedeset i sedam izvještaja opisana je kao osnovna, dovoljna, zadovoljavajuća, srednja, dobra ili uz pomoć nekog sličnog pridjeva. S druge strane u trideset i osam karakteristika teoretska izgradnja naziva se nedovoljnom, slabom ili skućenom, a preostalih petnaest karakteristika ne pruža jasniji opis teoretske izgradnje. U ovom kontekstu zanimljive su dvije karakteristike, jedna se odnosi na Slavka Filipa, napisana 27. listopada 1947., a druga na Sonju Mirić, napisana 27. studenog 1947. Iako ove karakteristike nisu pisale iste osobe, u njima se gotovo jednakim riječima tvrdi kako je analizirani član SKOJ-a partijsku školu završio s odličnim uspjehom i da posjeduju osnovnu marksističku naobrazbu.²⁴ Oboje skojevaca pohađalo je nižu partijsku školu u Zagrebu, Filip 1946. u trajanju od četiri mjeseca, a Mirić iduće godine u trajanju od pet mjeseci.²⁵ Riječ je o partijskoj školi koja je osnovana 12. prosinca 1945. i koju je vodio CK KPH, a koja, iako se zove niža, do 1948. ostaje najviša institucija političko-ideološkog obrazovanja u NRH.²⁶ Program škole ponešto se mijenjao tijekom godina, ali svi su njeni polaznici morali odslušati preko tisuću sati predavanja iz tri osnovna predmeta, *Historija sve-savezne Komunističke partije (boljševika)*, *Partijska izgradnja* i *Oslobodilačka borba naroda Jugoslavije i izgradnja nove države*, te su uz obavezne predmete slušali ruski kao strani jezik, niz općebrazovnih predavanja, poneki fakultativni kolegij, a prosječna ocjena kojom su završavali ovu školu bila je dobar.²⁷ Zanimljivo je da je poznavanje marksističke teorije dvoje skojevaca koji su s odličnom uspjehom završili najvišu političko-ideološku školu koja je tada postojala u NRH ocijenjeno samo kao osnovno, a znanje čitavog niza skojevaca s lošijim formalnim obrazovanjem kao srednje, dobro ili na neki drugi način koji nadilazi osnovno. Pod pretpostavkom da je odličan završetak intenzivnog programa niže partijske škole CK KPH polaznike u dobroj mjeri upoznao s marksizmom, karakteristike daju razlog za sumnju u brojne zaključke o skojevskom nepoznavanju marksističke teorije. Izgleda da su očekivanja koja su postavljena pred skojevce bila vrlo visoka i da je stoga njihovo poznavanje marksizma često ocjenjivano kao nedovoljno. Također, kako se ponekad nezadovoljavajući rad pojedinih organizacija opravdavao nedostatnom ideološkom izgrađenošću, moguće je da su tvrdnje o slabom teoretskom znanju članova trebale poslužiti kao opravdanje predvodnicima SKOJ-a za neispunjavanje partijskih očekivanja.²⁸ Iako se relativno loša formalna obrazovanost može doimati kao prepreka proučavanju teorije marksizma ili marksizma-lenjinizma, ta je loša obrazovanost značila da je skojevcima proučavanje marksističke literature nerijetko bio jedan od prvih susreta sa sustavnijim čitanjem i proučavanjem imalo zahtjevnijih tekstova što ga čini formativnim i u kontekstu diseminacije ideologije snažnim iskustvom.

24 *Ibidem.*

25 *Ibidem.*

26 Berislav Jandrić, „Obrazovanje kadrova KPH 1945-1949. godine“, *Povijesni prilozi* 9, 209.-211.

27 *Idem.*, 210.-214.

28 Šarić, *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945. - 1954.*, 205.

3. Važnost teorije i njena čitanost

Pišući 1899. djelo *Retrogradni trend u ruskoj socijal-demokraciji*, Lenjin je uzgred spomenuo formulu primjenom koje proleter i mogu postati predvodnici socijalizma.²⁹ Ta je formula glasila „učenje, učenje, učenje“.³⁰ Ponovljena u raznim izvedenim oblicima Lenjinova kratka formula nakon Oktobarske revolucije dobila je istaknuto mjesto u imaginariju Sovjetskog Saveza i socijalizma općenito. Ona je ispisivana po školskim zgradama i u učionicama te je smatrana središnjim postulatom kojeg se mladi, ali i ostali socijalisti i komunisti, moraju pridržavati. Lenjinov poticaj na učenje povezan je s idejom da komunistička partija mora biti predvođena avangardnom skupinom profesionalnih revolucionara. Stoga je uvjet reprodukcije partijske avangarde bilo proučavanje socijalističke i marksističke literature.³¹ Tako su europske komunističke partije, uključujući i jugoslavensku, značajan dio svog rada usmjeravale na poboljšanje obrazovnih sustava i na reprodukciju partijskih kadrova inzistiranjem na specifičnom modelu obrazovanja. To je vidljivo u govoru koji je Milovan Đilas održao na Petom kongresu KPJ 1948.:

„U ‘Otvorenom pismu članovima KPJ’ od maja 1939. godine, CK je po tom pitanju zauzeo jasno stanovište i oštro ga postavio pred cijelom Partijom: ‘Da bi naša partija mogla izvršiti zadaću i da bi ona mogla već u ključu spriječiti svaki pokušaj tuđih i anti-partijskih elemenata da u partijske redove unesu zabunu i da iskrive pravilnu političku liniju partije, potrebno je da svoje kadrove naoruža teorijskim i političkim znanjem.’ I zaista, otkad je novi CK, na čelu s drugom Titom, došao na čelo partije, pod teškim uslovima ilegalnosti, otpočelo je sistematsko ideološko vaspitanje članstva i rukovođećeg kadra Partije. Osnovne forme tog vaspitanja bile su ove: svaka partijska ćelija morala je pored praktičnog rada da radi na marksističko-lenjinističkom vaspitanju svojih članova.“³²

Đilas, čelnik Odjeljenja za agitaciju i propagandu Centralnog komiteta KPJ (Agitprop), ovim je govorom jasno dao do znanja kako je obrazovanje, točnije marksističko-lenjinističko obrazovanje, nužna komponenta djelovanja Partije te da se stoga njemu posvećivala posebna pažnja čak i u uvjetima proganjanja komunista. Ovaj navod pokazuje kako je važna svrha obrazovanja bio odgoj u skladu s partijskom ideologijom. O percipiranoj važnosti obrazovanja i izučavanja marksističke teorije izvrsno govori i uputa kulturno propagandnim odborima koju je Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije donijelo neposredno nakon svog prvog zasjedanja, u jeku rata. U toj se uputi navodi kako „naporedo s oružanim akcijama, nametala se je i potreba političkog i kulturnog podizanja narodnih masa, jer samo

29 Vladimir I. Lenin, *A Retrograde Trend in Russian Social-Democracy*, Marxist Internet Archive, (pristup, 3. 2. 2020.)

30 *Ibidem*.

31 Lenjin, „Što da se radi?“, 252.

32 Vladimir Dedijer, ur., „Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije, Milovan Đilas, ‘Izvyještaj o agitaciono-propagandnom radu, Beograd 22. jul 1948.’“, *Dokumenti 1948: Knjiga prva* (Beograd: Izdavačka radna organizacija „RAD“, 1979.): 402.

politički svjestan narod mogao je i može da vodi ovu veliku oslobodilačku borbu.³³ Imajući u vidu ovakve stavove, sasvim je razumljivo da je poznavanje barem osnova „marksizma i naučnog socijalizma“ bilo važno za obnašanje rukovodećih pozicija i napredak u strukturama vlasti.³⁴

Ono što Đilas naziva marksističko-lenjinističkim odgojem zapravo je koncepcija koja se zasniva na pojednostavljenoj inačici marksizma nastaloj izdvajanjem jednostavnijih, ali snažnih ideja iz opusa samog Karla Marxa te opusa teoretičara koje je on inspirirao, napose Lenjinova.³⁵ Ideja postojanja korpusa djela i znanja koja se nazivaju marksizmom-lenjinizmom nastavak je kodifikacije socijalističke misli koja je započeta u djelima predvodnika Druge internacionale, posebno onima Karla Kautskog, kroz koje je stvoren marksizam kao korpus djela te prepoznatljivih ideoloških i teorijskih postavki.³⁶ Međutim, kada je pojam marksizam ušao u širu uporabu nije postojalo jedinstveno mišljenje među socijalističkim teoretičarima što sve jest, a što nije marksizam. Jednako tako ni marksizam-lenjinizam nije jasno definiran korpus koji čine samo određeni tekstovi i specifični autori, već se radi o korpusu tekstova, autora, znanja i stavova čije su granice uglavnom podložne promjenama. Stoga je marksizam-lenjinizam o kojem Đilas govori djelomično određena ideja koja obuhvaća ono što on naziva „teorijskim i političkim znanjem“, odnosno koncepte i tekstove za koje se tada smatralo da ih socijalisti i komunisti nužno moraju poznavati.³⁷

4. Koliko i što je čitano?

Prva razina istraživanja onoga što je čitano, jest kvantitativna. Ona iziskuje obradu brojčanih podataka koji ukazuje na intenzitet čitanja određenih tekstova. Popisujući djela koja su skojevci naveli odgovarajući na pitanje „Što si proučio od marksističke literature?“ vidljiv je nesrazmjer čitanosti pojedinih djela i autora.

Tablica 1: Najčešće navođena marksistička literatura i broj navoda. Iz nje su izostavljeni tekstovi i brošure koje navodi manje od petero skojevaca koji su ispunjavali upitnik.

NASLOV (AUTOR)	BROJ NAVODA (n=100)
Historija SKP (b) (skupina autora)	70
Ekonomski razvitak društva (L. Segal)	39
Iz pitanja lenjinizma (Staljin)	20

33 Slobodan Nešović, ur., *Temelji nove Jugoslavije* (Beograd: IC „Komunist“ – NP „Mladost“, 1973.): 56.

34 Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 349.

35 Eric Hobsbawm, *O istoriji* (Beograd: Otkrivenje, 2003.): 160.

36 Laszlo Sekelj, „The Genesis of Marxism“, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 74, br. 4., 503.-504.

37 Da marksizam i marksizam-lenjinizam u poslijeratnoj FNRJ nisu bili jasno određeni koncepti dokazuje i to da su ovi nazivi u izvorima naizmjenično korišteni, odnosno, korišteni su bez nekog pravila. Iz tog razloga se ni u ovom radu ne pravi razlika između dva koncepta.

NASLOV (AUTOR)	BROJ NAVODA (n=100)
Osnove lenjinizma (Staljin)	18
Nacionalno pitanje (Staljin)	18
Organizaciono pitanje partije (Tito)	17
Seljačko pitanje (Staljin)	10
Politička ekonomija (L. Segal)	10
Manifest komunističke partije (Marx i Engels)	9
Komunist (časopis)	9
Partijska izgradnja (Tito)	7

Kao što je vidljivo u Tablici 1., daleko najčitanije djelo bila je *Historija Svesavezne komunističke partije boljševika (Historija SKP (b))* koja je navedena u čak sedamdeset analiziranih izvještaja. *Historija SKP (b)*-a, još za rata izdavana u velikim nakladama, bila je temeljno djelo izučavanja marksizma na partijskim kursevima i školama.³⁸ Jandrić tvrdi kako je ova brošura bila „spiritus movens tog marksističkog obrazovanja rukovodećeg partijskog kadra i svih ostalih.“³⁹ Riječ je o kraćoj knjizi od dvanaest, ponekad zasebno izdavanih, poglavlja, koja je nastala krajem tridesetih godina u Sovjetskom Savezu pod osobnim nadzorom Josifa Staljina, generalnog sekretara Centralnog komiteta Svesavezne komunističke partije (boljševika).⁴⁰ Namjera djela bila je da na jednom mjestu okupi najvažnije postavke marksističko-lenjinističke teorije.⁴¹ Drugo djelo po čitanosti, *Ekonomski razvitak društva*, spominje se u trideset i devet izvještaja. S obzirom na to da *Ekonomski razvitak društva* donosi pregled povijesti od prapovijesti do suvremenosti, djelo se još za Drugog svjetskog rata na oslobođenom teritoriju Jugoslavije koristilo kao udžbenik u nastavi povijesti.⁴² Sve druge knjige javljaju se znatno rjeđe te su zastupljene u dvadeset ili manje izvještaja. Međutim, valja napomenuti kako su *Seljačko pitanje* i *Nacionalno pitanje* zasebno tiskana poglavlja *Osnova lenjinizma* kojima je autor Staljin. Stoga je četrdeset i šestero analiziranih skojevaca zapravo proučavalo *Osnove lenjinizma*, odnosno barem pojedina poglavlja. Zanimljiva je relativno slaba čitanost radova jugoslavenskih teoretičara. Među čitanijim su tek djela Josipa Broza Tita, *Organizaciono pitanje partije* i *Partijska izgradnja*, međutim i ona su zastupljena u tek sedamnaest, odnosno, sedam izvještaja. Također, očito je kako je *Manifest komunističke partije* Karla Marxa i Friedricha Engelsa, često smatran temeljnim djelom socijalizma i komunizma te dobro napisanim primjerom političkog pamfleta, relativno zanemaren jer ga je kao proučenu literaturu navelo samo devetero skojevaca.

38 Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* (Zagreb: Srednja Europa, 2012.): 204.

39 Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 199.

40 Robert Service, *A History of Modern Russia from Nicholas II. to Putin* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.): 237.

41 *Idem*, 237.

42 Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.):* 195.

Sama učestalost pojavljivanja pojedinih naslova ukazuje na izniman utjecaj Sovjetskog Saveza i Staljina na Jugoslaviju u ovom razdoblju. Slaba zastupljenost teoretičara koji stoje u imenu službeno proklamirane ideologije, marksizma-lenjinizma, Marxa i Lenjina, moguća je zbog neodređenosti tog pojma i ideologije koja nije nužno uključivala čak ni radove teoretičara čija joj imena stoje u nazivu. Tako se na popisu najčitanijih brošura ne pojavljuje ni jedan Lenjinov tekst, a od Marxovih radova tek je nekolicina skojevaca proučila *Manifest komunističke partije*. Pristup teoriji marksizma gotovo u potpunosti je određen posredstvom tada suvremenijih autora, u prvom redu Staljina. U tom kontekstu zanimljiv je primjer *Manifesta komunističke partije*. Naime, za razliku od nekih drugih marksističkih djela, *Manifest komunističke partije* pisan je upravo s ciljem da bude što lakše čitljiv te njegova marginalizacija u korist djela koja izražavaju službeni i suvremeni stav Svesavezne komunističke partije (boljševika) ukazuje na provođenje specifične agitacijsko-propagandne politike. U slučaju da su članovi SKOJ-a mogli uglavnom slobodno birati tekstove na temelju kojih će započeti svoje upoznavanje s marksističkom teorijom, ne bi postojao nijedan razlog zašto su toliko češće za čitanje odabirali duže i kompleksnije tekstove, poput *Historije SKP (b)-a*, pred kraćim i jednostavnijim *Manifestom*. Drugim riječima, skojevci su bili upućivani na čitanje tekstova koji se s današnje perspektive mogu doimati kao manje pogodni za upoznavanje s marksističkom teorijom.

5. Što su skojevci zapravo čitali?

U prethodnom poglavlju izveden je osnovni zaključak o literaturi koju su čitali skojevci. Marksistička literatura koja se čitala, bila je literatura Sovjetskog Saveza i Staljina. Korak koji se nameće nakon donošenja ovog osnovnog zaključka je analiza navođenih djela. Stoga ću ovdje analizirati četiri djela koja se najčešće spominju u izvještajima, *Historija SKP (b)-a*, *Ekonomski razvitak društva*, *Iz pitanja lenjinizma* i *Osnove lenjinizma*.⁴³

Spomenuto je da je sam Staljin nadgledao pisanje *Historije SKP (b)-a*. Štoviše, Robert Service tvrdi kako se Staljin može smatrati urednikom tog djela.⁴⁴ Jandrić smatra kako je u staljinističkom periodu Jugoslavije izučavanje *Historije SKP (b)-a* pretvoreno u pitanja dogme i rituala.⁴⁵ Bila ovakva ocjena opravdana ili ne, činjenica da je ova knjiga tiskana u iznimno velikim nakladama, redovito čitana i korištena kao službena literatura partijskih tečajeva ukazuje na njenu važnost i utjecaj. *Historija SKP (b)-a*, u svojih dvanaest poglavlja, prati društveni razvoj Rusije od pojave radničkog pokreta u devetnaestom stoljeću do prihvaćanja novog ustava SSSR-a i političkih obračuna u drugoj polovici tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Unutar tog

43 Korišteni primjerci navedenih brošura nalaze se u fondu „Brošure o komunističkom pokretu u narodnooslobodilačkoj borbi“ Hrvatskog državnog arhiva te su, iako se u njima često ne navodi točna godina, izdani krajem ili u godinama neposredno nakon završetka NOB-a. HR-HDA - fond 1378 - Brošure o komunističkom pokretu u narodnooslobodilačkoj borbi.

44 Service, *A History of Modern Russia from Nicholas II. to Putin*, 237.

45 Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 199.

kronološkog okvira uspostavljena je linija razvoja komunizma od Marxa i Engelsa preko Lenjina do Staljina. Uz to, uspostavljen je i narativ o izdajama Partije i ideje komunizma koje se javljaju gotovo ciklički, kulminiraju s Buharinom i Trockim, no svaki put bivaju poražene. Iako je naglasak stavljen na Lenjina, čijim citatima djelo obiluje, Staljin je ključna figura ovog narativa. On je predstavljen kao jedini mogući nasljednik Partije i jedini koji ima pravo obnašati vodeću ulogu u komunističkom svijetu. Tako se javljaju navodi poput: „Partija se okupila pod Lenjinovom zastavom, oko svog lenjinskog Centralnog Komiteta, oko druga Staljina i nanijela je poraz kako trockistima tako i njihovim novim prijateljima u Lenjingradu – novoj opoziciji Zinovjeva-Kamenjeva.“⁴⁶ Upravo je tema Staljinovih unutarpartijskih obračuna s opozicijskim liderima i grupama važan motiv koji se provlači kroz *Historiju SKP (b)-a*. Pritom uvijek ostaje jasno tko je predstavnik ispravne partijske linije, tko je onaj koji čuva socijalizam i poredak u SSSR-u od raznih zastranjivanja.

Unutarpartijski sukobi Staljina i njegovih podupiratelja s njihovom opozicijom predstavljaju svojevrstne zaplete u narativu o povijesti sovjetskih komunista, ali taj je narativ oblikovan na način koji ostavlja privid kako je razvoj povijesti uvijek bio usmjeren ka nužnom ostvarenju krajnjeg cilja koji je u slučaju *Historije SKP (b)-a* uspostava socijalizma u Sovjetskom Savezu. Po strukturi naracije *Historija SKP (b)-a* odgovara onome što teoretičar Lennard J. Davis naziva teleogenetičnim zapletom.⁴⁷ Takav se zaplet razlikuje od onog epskog ili konsekutivnog po tome što je narativ od svog početka oblikovan na način da vodi prema točno određenom raspletu koji je predstavljen kao jedini mogući rezultat razvoja događaja te po tome što rasplet retroaktivno daje smisao čitavom narativu.⁴⁸ Davis smatra kako je funkcija teleogenetične radnje da uvjeri čitatelja kako je svijet vođen određenim pravilima.⁴⁹ On tvrdi kako je sve do modernog doba teleogenetično poimanje povijesti bilo isključivo vezano uz religijske narative, a kao poznati primjer navodi kršćansko shvaćanje u kojem dolazak Krista mijenja svu prošlost i omogućava da se Stari zavjet čita u novom svjetlu.⁵⁰ Prema Daviesu s Američkom i Francuskom revolucijom po prvi puta čovjek postaje stvarni subjekt povijesti te su one radikalno mijenjale poimanje povijesti na način da dolazi do sekularizacije teleogenetične narativne strukture.⁵¹ Ta je sekularizacija omogućila da se razvije marksističko shvaćanje u kojem povijest smisao dobiva ostvarenjem komunističkog društva, a pokretač razvoja povijesti je proletarijat kao nositelj revolucionarnog potencijala.⁵² Primijenivši Davisove ideje, može se zaključiti da *Historiju SKP (b)-a* karakterizira teleogenetična struktura zbog koje ovo djelo

46 *Historija Svesavezne komunističke partije (boljševika): Kratki kurs: Glava 1-6* (S. l.: Naprijed, s. a.): 29.

47 Lennard J. Davis, *Resisting Novels* (New York-London: Methuen, 2014.): 206.-212.

48 *Idem*, 206.-217.

49 *Idem*, 212.

50 Nasuprot teleogenetičnosti Davis stavlja ideju epskog zapleta koji je određen linearnošću i konsekutivnošću, odnosno odvija se prema modelu koji on opisuje kao „i tada - i tada“. Takav zaplet odgovara primjerice mitovima, raznim pričama o junacima i kraljevima. *Idem*, 205.-215.

51 *Idem*, 213.-215.

52 *Idem*, 216.

odgovara marksističkom shvaćanju povijesti. Međutim, za razliku od marksističkog shvaćanja, u ovom djelu povijest ne dobiva smisao ostvarenjem komunističkog društva, već navodno uspješnim uvođenjem socijalističkog društva s Komunističkom partijom i Staljinom na čelu, a umjesto proletarijata subjekt povijesti je komunistička partija. Također, takva struktura čitatelja uvjerava da je tadašnji Sovjetski Savez sa Staljinom na čelu jedini mogući rasplet povijesti. Narativna struktura *Historije SKP (b)*-a ima ulogu prenošenja legitimiteta s Marxa, Engelsa, Lenjina, ali i komunističkog pokreta u cjelini na samog Staljina. Jedan od primjer je opis Lenjinova sprovida u devetom poglavlju. Ondje se navodi da je Lenjinova smrt demonstrirala bliskost partije s masama te da „Lenjinistička partija ima u srcima radnika“ važno mjesto, a nakon toga citiran je Staljinov govor koji je nazvan zavjetom „Boljševičke partije svom vođi, Lenjinu“.⁵³ Ovime su Lenjin i Staljin snažno povezani na način da su obojica identificirani s Komunističkom partijom, prvo se ona naziva Lenjinističkom, a zatim Staljin govori u ime i kao jedini predstavnik te lenjinističke partije.

Teleogenetična struktura u ovom slučaju znači da navodno ostvarenje socijalizma u SSSR-u predstavlja točku u povijesti koja ima potencijal prevrednovanja ranijih događaja. Tako se u zaključnom poglavlju djela, u kojem se pokušavaju izvući svojevrstne pouke iz povijesti sovjetskih komunista i Sovjetskog Saveza, tvrdi kako postizanje socijalizma dokazuje da je djelovanje Svesavezne komunističke partije (boljševika), posebno Staljinove struje unutar Partije, bilo ispravno. Namjera autora *Historije SKP (b)*-a bila je utvrditi Staljinovu poziciju neprikosnovenog vođe Svesavezne komunističke partije (boljševika) te utemeljiti unificirano povijesno iskustvo kojim se u budućnosti osigurava „ideološka pravovjernost“ onih koji su ovo djelo čitali.

Drugo djelo po čitanosti, brošura *Ekonomski razvitak društva* autora Louisa Segala, dijeli dio motiva i tema koje se javljaju u *Historiji SKP (b)*-a. Kao i *Historija SKP (b)*-a, *Ekonomski razvitak društva* karakterizira teleogenetičnost koju Davis pripisuje marksističkom viđenju povijesti.⁵⁴ Segalovo djelo temelji se na pojednostavljenju marksističke ideje o izmjeni povijesnih etapa umnožavanjem proizvodnih snaga, uslozňjavanjem sustava proizvodnje i podjelom rada. Radi se o ideji koju su Marx i Engels prvi puta postulirali sredinom četrdesetih godina devetnaestog stoljeća u spisima *Njemačka ideologija*, a koji su objavljeni tek 1932. godine u Moskvi.⁵⁵ Autor nastoji udžbenički pojasniti materijalističko viđenje povijesti, a ona završava uspostavom komunističkog društva kao završne epohe. Tek uspostava tog komunističkog društva daje smisao svom prethodnom uslozňjavanju proizvodnje i podjele rada te

53 *Historija Svesavezne komunističke partije (boljševika): Kratki kurs: Glava 6-12, 75.-78.*

54 Davis, *Resisting Novels*, 216.

55 U marksističkoj tradiciji često se javlja ideja pravilne izmjene ekonomskih epoha koje su određene složnošću podjele rada i vlasništva. Te epohe opisuju razvoj ljudskog društva od plemenskog do kapitalističkog i zatim komunističkog. Međutim, iz određenih radova i komentara Marxa i Engelsa (npr. *Gradanski rat u Francuskoj* te predgovori i komentari uz kasnija izdanja ovog djela) moguće je iščitati kako oni nisu smatrali da je izmjena povijesnih epoha toliko deterministička i pravilna, a nikada nisu ni značajniji opisivali uređenje buduće komunističke epohe. Determinističko shvaćanje koje ovdje primjenjuje Segal često se naziva vulgarnim marksizmom.

tada dolazi do ukidanja povijesti zbog nestanka klasa. Ovakav narativ kombiniran s veoma pojednostavljenim shvaćanjem marksizma za posljedicu ima dojam postojanja svrhovitosti povijesti koja se ispunjava Staljinovim preuzimanjem idejnog i stvarnog vodstva Partije. To je vidljivo u zaključku djela:

„Prema novim zadaćama, koje su se postavile pred revolucionarni proletarijat, razvio je Lenjin sva osnovna pitanja marksizma, među njima i osnovno pitanje političke ekonomije. Daljnji razvitak i konkretiziranje marksizma-lenjinizma i njegova primjena na zadaće proletarijata pod uvjetima opće krize kapitalizma i uvjetima socijalističke izgradnje u SSSR sadržani su u radovima druga Staljina, kao i u zaključcima Komunističke Internacionale i Komunističke partije Sovjetske Unije.“⁵⁶

Ovaj citat, smješten na kraju djela kao završna poruka čitatelju, ostavlja otvoreni nastavak historijskog razvoja, međutim, kao onaj koji pokreće i određuje taj razvoj određen je Staljin, a proletarijat je sveden na objekt pred kojeg se stavljaju određene zadaće. Također valja primijetiti redosljed kojim su nabrojani Lenjinovi nastavljači. Staljin je na prvom mjestu te on dolazi prije Komunističke internacionale i Komunističke partije Sovjetskog Saveza koju se navedene samo kao dodatak Staljinu. To pokazuje hijerarhiju koja bi trebala postojati u onodobnom Sovjetskom Savezu i u internacionalnom komunističkom pokretu. Iako se i u ovom djelu spominju obračuni s neistomišljenicima, oni se u usporedbi *Historijom SKP (b)*-a javljaju u znatno manjoj mjeri, međutim, kako ova knjiga zahvaća mnogo duži period povijesti, takav postupak nije neobičan.

Staljinovo djelo *Iz pitanja lenjinizma*, treće je po čitanosti među članovima SKOJ-a u Narodnoj Republici Hrvatskoj. Kao i preostala navedena djela, *Iz pitanja lenjinizma* u poslijeratnim se godinama smatralo klasikom marksističko-lenjinističke teorije te je ono u svega četiri godine, od 1946. do 1949., u Jugoslaviji tiskano u gotovo 200.000 primjeraka i na više jugoslavenskih jezika.⁵⁷ Djelo je podijeljeno na tri cjeline koje su često izdavane kao zasebne brošure. Za razliku od dva prethodno opisana djela, *Iz pitanja lenjinizma* ne sadrži historijski pregled razvoja komunizma, ljudskog društva ili Svesavezne komunističke partije (boljševika). Umjesto toga ovdje je riječ o teorijskom tekstu koji donosi Staljinova pojašnjenja Lenjinove misli. Ta su pojašnjenja uvelike iskorištena za obračun s partijskom opozicijom koja se javljala u godinama nakon Lenjinove smrti. Tako primjerice Staljin objašnjava da su interpretacije lenjinizma koje su zagovarali njegovi oponenti poput Zinovjeva i Trockog u suprotnosti s izvornom Lenjinovom misli.⁵⁸ Autor to ne čini prikriveno ili kroz neku negaciju ideja Trockog i Zinovjeva već ih eksplicitno navodi kao primjere negatora marksističkih ideja, a posebno Lenjinovih ideja. Pritom Staljin gotovo katehističkim stilom pravi razliku između onoga što smatra ispravnim i onoga što smatra pogrešnim

56 Louis Segal, *Ekonomski razvitak društva* (S. l.: Propodjel ONOO Pokuplje, 1945.): 30.

57 Ludvik Vrtačić, „Marxist-Leninist Literature in Jugoslavia (1945-1959)“, *Studies in Soviet Thought* 1, 117.

58 Josif Vissarionovič Stalin, *Iz pitanja lenjinizma* (S. l.: Naprijed, 1945.): 1. i 5.

shvaćanjem marksističke teorije. Pohvale Lenjinu i njegovu radu konstanta su djela, a uz konstataciju internacionalnog karaktera lenjinizma provlači se i Staljinova ideja socijalizma u jednoj zemlji koja bi naknadno postala baza svjetske revolucije.⁵⁹ Staljin je ovaj tekst napisao u kontekstu debate o mogućnosti socijalizma u jednoj zemlji koja se sredinom dvadesetih godina odvijala u Sovjetskom Savezu te je njime uvelike negirao teze koje iznosi u *Osnovama lenjinizma* napisanima jedva koju godinu ranije. Iako u *Iz pitanja lenjinizma* izostaje jasno dokazivanje Staljinova prava na vlast i njegova karakterizacija kao izravnog nasljednika Marxa, Engelsa i Lenjina, što nije neobično s obzirom na to da je Staljin potpisani autor, sama činjenica da se masovno distribuirano djelo sastoji od niza pojašnjenja zasnovanih na opreci između ispravnog i neispravnog poimanja Lenjinove teorije upućuje na dogmatski karakter djela.

Posljednje djelo koje ću ovdje analizirati je *Osnove lenjinizma* (ponekad i *O osnovama lenjinizma*). Ovo je djelo, a to je u nekim izdanjima i navedeno, navodno nastalo spajanjem niza predavanja koja je Staljin održao 1924. na Sveučilištu Yakova Sverdlova.⁶⁰ Međutim, čini se kako je dio ideja i teksta Staljin preuzeo iz djela *Lenjinova doktrina revolucije* urednika i novinara Filippa Ksenofontova koji je ubrzo po izbijanju glasina o plagiranju poslan u egzil u Taškent.⁶¹ Iako je *Osnove lenjinizma* kao proučenu marksističku literaturu navelo osamnaest pripadnika SKOJ-a, kako su pojedina poglavlja poput *Seljačkog pitanja*, *Nacionalnog pitanja*, *Strategije i taktike* te *Teorije*, izdavana i proučavana zasebno, čitanost *Osnova lenjinizma*, u cijelosti ili u dijelovima, bila je znatno veća te je djelo pročitalo četrdeset i šestero skojevaca. Mogući razlog zašto su *Osnove lenjinizma* rjeđe čitane u cijelosti, uz njihovu dužinu, je taj što su napisane prije negoli se Staljin opredijelio za ideju socijalizma u jednoj zemlji te djelo u Sovjetskom Savezu prestalo izlaziti samo koju godinu nakon što je napisano.⁶² Međutim, bez obzira na to, u Jugoslaviji se *Osnove lenjinizma*, zajedno s poglavljem *Nacionalno pitanje* u kojem se Staljin zalaže za širenje boljševičke revolucije van granica Sovjetskog Saveza, još uvijek tiskaju i čitaju čak i u periodu nakon Drugog svjetskog rata. Je li razlog tome taj što oni koji su oblikovali obrazovne programe i određivali koju literaturu je poželjno pročitati nisu bili dovoljno upoznati sa spomenutom situacijom u Sovjetskom Savezu ili im je odgovarala ideja internacionalizacije revolucionarnog djelovanja, teško je reći, međutim vjerojatnije je da su *Osnove lenjinizma* jednostavno predstavljale lako dostupnu i dovoljno podobnu literaturu za obrazovanje skojevaca. U *Osnovama lenjinizma* Staljin ne ulazi u otvorenu kritiku svojih suparnika unutar Partije, umjesto poimeničnog prozivanja njegov je postupak suptilniji te se više puta javljaju kritike ideja tih oponenta poput one o permanentnoj revoluciji koja se nedvojbeno veže uz Trockog. Kako je ovo relativno rani rad, nastao nedugo nakon Lenjinove smrti u nesigurnim vremenima sukoba za

59 *Idem*, 37.

60 Stalin, *Osnove lenjinizma*, 1.

61 Stephen Kotkin, *Stalin: Paradoxes of Power, 1878-1928* (New York: Penguin Books, 2015.): 632.

62 Helen Rappaport, *Joseph Stalin: A Biographical Companion* (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 1999.): 247.

vodstvo, ne čudi previše činjenica da izostaje ranije opisano povlačenje linije kontinuiteta koja bi povezala Lenjina sa Staljinom kao njegovim nužnim nasljednikom.

Povezivanjem nekoliko najčitanijih djela marksističke literature koju su proučavali voditelji SKOJ-a moguće je identificirati određene strategije ideološkog obrazovanja koje su za cilj imale legitimirati poziciju njihovih stvaratelja. Od osnovnih obrazaca ili mehanizama tih strategija, poput otvorenih pohvala Staljinu i Sovjetskom Savezu, zanimljiviji su oni koji su upisani u strukturu teksta i koje je moguće uočiti primjenom naratoloških koncepata. Takav obrazac je i teleogenetična struktura narativa. Narativi su strukturirani na način da pregledom povijesti uspostavljaju historijski legitimitet socijalističkog i komunističkog pokreta te njegovih istaknutih figura poput Marxa i Lenjina te tada taj legitimitet prenose na samog Staljina. Pritom je Staljin prikazan kao jedini mogući nasljednik tog legitimiteta te je stoga njegova pozicija vođe neupitna. Također, teleogenetična struktura stavlja Staljina na povlašteno mjesto onoga koji odlučuje o povijesti. Stoga sa Staljinovim usponom na vlast sve prethodne frakcijske borbe, sva skretanja s „ispravne“ linije partije, ali i, kako proizlazi iz *Ekonomskog razvitka društva*, čitav proces usložnjavanja sredstava za proizvodnju, dobivaju smisao kao događaji koji su vodili do raspleta koji je SSSR sa Staljinom na čelu.

Važan element ovih djela je i obračun s neistomišljenicima kroz koji je stvoren okvir mogućeg partijskog djelovanja. Činjenica, koju možda ponajbolje ističe *Historija SKP (b)*-a, da su svi partijski opozicionari bili poraženi od Staljina, nosi jasnu poruku o perspektivi opozicije u budućnosti te smješta Staljina na poziciju vrhovnog suca i poznavatelja marksističko-lenjinističke teorije. Ovdje važnu ulogu ima katehistički stil pisanja koji je posebno vidljiv u Staljinovim tekstovima.⁶³ Takav stil pisanja korišten je kako bi proklamirane političke i ideološke paradigme čitatelji prihvatili kao dogme. Ovako diseminirana ideologija nije trpjela kritiku i propitkivanje. Taj je dojam pojačan crno-bijelim historijskim narativom u kojem partijski disidenti i Staljinovi opozicionari imaju isključivo negativnu ulogu rušitelja socijalizma i komunizma, a nasuprot njima stavljen je sam Staljin kao nepobjedivi branitelj tih ideja.

6. Zaključak

U poslijeratnoj Jugoslaviji proveden je niz opsežnih akcija koje su za cilj imale iskorijeniti postojeću visoku nepismenost i lošu obrazovanost stanovništva. Međutim, cilj obrazovne strategije SFRJ nije bio samo uključivanje što veće populacije u postojeći obrazovni sustav, taj je sustav ujedno trebalo i transformirati. Imajući na umu poznatu Althusserovu tvrdnju da je školstvo ključan dio ideološkog aparata države, sustava koji služi reprodukciji vladajuće ideologije, značajna promjena ideoloških paradigmi u cjelokupnom poslijeratnom jugoslavenskom obrazovnom sustavu očekivana je i

⁶³ Da je ovaj sovjetski vođa i u svojim ostalim djelima „njegovao“ stil pisanja koji veoma podsjeća na religijsku katehezu primijetio je autor jedne od recentnih Staljinovih biografija, Robert Service. Robert Service, *Stalin: A Biography* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.): 222.

nužna posljedica radikalne promjene vladajuće ideologije.⁶⁴ Nove ideološke paradigme očitovale su se u procesu odgoja i obrazovanja skupina poput ovdje istraživanih pripadnika Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Te se ideološke paradigme u odgoju i obrazovanju skojevaca zadržavaju do 1949. godine kada, u kontekstu sukoba sa SSSR-om, NOJ i Narodna omladina Hrvatske donose novi jedinstveni program ideološko-političkog rada za omladinu.⁶⁵

Političko obrazovanje stanovništva u poslijeratnoj Jugoslaviji bilo je pitanje od iznimne važnosti. O toj važnosti svjedoči intenzivan rad partijskih organa koji uspostavljaju brojne kurseve, partijske škole i kružoke kojima je ubrzo premrežena čitava Jugoslavija. Također, o tome govori i nakladnička djelatnost koja se očituje u tiskanju milijuna primjeraka brošura i knjiga marksističke tematike, a koja se javlja usprkos kontekstu iznimno teške obnove društva i ekonomije.⁶⁶ Međutim, ne valja zanemariti ni opće obrazovni aspekt ove vrste političkog obrazovanja. Inzistiranje na čitanju i proučavanju teorijske marksističke literature, koja često zahtijeva izvjestan intelektualni napor, bio je svojevrсни obrazovni presedan na jugoslavenskom prostoru. Naime, kao što je spomenuto, velik dio ovdje analiziranih članova SKOJ-a bio je slabo obrazovan te je susret s navedenom marksističkom literaturom za njih predstavljao obrazovni iskorak koji je bio gotovo nemoguć prije Drugog svjetskog rata. Uvođenje obavezne političke edukacije u SKOJ-u, a zatim i provođenje sličnih programa u NOJ-u, stavili su velik broj mladih u poziciju da unaprijede svoje intelektualne sposobnosti iako uvelike putem literature koja je reflektirala specifičnu ideologiju.

IZVORI I LITERATURA:

Izvori

Dedijer, Vladimir, ur. „Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije, Milovan Đilas, ‘Izvrještaj o agitaciono-propagandnom radu, Beograd 22. jul 1948.’“ *Dokumenti 1948: Knjiga prva*. Beograd: Izdavačka radna organizacija „RAD“, 1979.

Historija Svesavezne komunističke partije (boljševika): Kratki kurs: Glava 1-6. S. l.: Naprijed, s. a.

Historija Svesavezne komunističke partije (boljševika): Kratki kurs: Glava 6-12. S. l.: Naprijed, s. a.

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 1225 – Pokrajinski komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije za Hrvatsku.

64 Iako Althusser u utjecajnom tekstu *Ideology and Ideological State Apparatus* uglavnom govori o reprodukciji ideologije u razvijenom kapitalizmu, njegove opservacije uglavnom su primjenjive i na socijalističke države dvadesetog stoljeća. Louis Althusser, *On the reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatus* (London-New York: Verso, 2014.): 232.-272.

65 Šarić, *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945. - 1954.*, 205.

66 Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, 199.

Hrvatska - Hrvatski državni arhiv, Zagreb - fond 1378 - Brošure o komunističkom pokretu u narodnooslobodilačkoj borbi.

Nešović, Slobodan, ur. *Temelji nove Jugoslavije*. Beograd: IC „Komunist“ – NP „Mladost“, 1973.

Segal, Louis. *Ekonomski razvitak društva*. S. l.: Propodjel ONOO Pokuplje, 1945.

Stalin, Josif Vissarionovič. *Iz pitanja lenjinizma*. S. l.: Naprijed, 1945.

Stalin, Josif Vissarionovič. *Osnove lenjinizma*. S. l., s. a.

Literatura

Althusser, Louis. *On the Reproduction of Capitalism: Ideology and the Ideological State Apparatus*. London-New York: Verso, 2014.

Davis, Lennard J. *Resisting Novels: Ideology and Fiction*. New York-London: Methuen, 2014.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: Europapress holding-Novi Liber, 2008.

Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi liber-Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996.

Haslam, Jonathan. „The Comintern and the Origins of the Popular Front 1934-1935“. *The Historical Journal* 22 (1979.)3: 673.-691.

Hobsbawm, Eric. *O istoriji*. Beograd: Otkrivenje, 2003.

Jandrić, Berislav. *Hrvatska pod crvenom zvijezdom: Komunistička partija Hrvatske 1945.-1952.: Organizacija, uloga, djelovanje*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.

Jandrić, Berislav. „Obrazovanje kadrova KPH 1945-1949. godine“. *Povijesni prilozi* 9 (1990): 197.-259.

Janković, Branimir. „Prema historiji intelektualaca i intelektualnoj historiji“. U: *Dijalog s povodom 6: Intelektualna historija*, ur. Branimir Janković. Zagreb: FF Press, 2013, 11.-81.

Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.

Kfotkin, Stephen. *Stalin: Paradoxes of Power, 1878-1928*. New York: Penguin Books, 2015.

Lenin, Vladimir I. *A Retrograde Trend in Russian Social-Democracy*. Marxist Internet Archive. <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1899/dec/trend.htm>. (pristup, 3.2.2020.)

Lenin, Vladimir Iljič. „Što da se radi?“. U: *Izabrana djela: Knjiga prva*. Zagreb: Kultura, 1948. 153.-307.

Rajčević, Vojo. „Titova uloga u reorganizaciji SKOJ-a 1937.“. *Časopis za suvremenu povijest* 9 (1977)3: 19.-28.

Rajčević, Vojo. „Značajniji događaji u razvoju revolucionarnog omladinskog pokreta u Hrvatskoj od 1919. do 1937.“. U: *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941-1948.*, ur. Mijo Klarić. Zagreb: Naklada Centra za kulturnu djelatnost omladine, 1972. 11.-23.

Rappaport, Helen. *Joseph Stalin: A Biographical Companion*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 1999.

Sekelj, Laszlo. „The Genesis of Marxism“. U: *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 74 (1988.) 4: 503.-512.

- Service, Robert. *A History of Modern Russia from Nicholas II. to Putin*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.
- Service, Robert. *Stalin: A biography*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.
- Stenson, Gary P. *After Marx, Before Lenin: Marxism and Socialist Working-Class Parties in Europe, 1884-1914*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1991.
- Šarić, Tatjana i Marijana Jukić. „Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Socijalističkog saveza omladine Hrvatske (1942-1990)“. *Arhivski vjesnik* 56 (2013): 269.-288.
- Šarić, Tatjana. *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945. - 1954.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2017.
- Vrtačić, Ludvik. „Marxist-Leninist Literature in Yugoslavia (1945-1959)“. *Studies in Soviet Thought* 1 (1961): 111.-119.
- Žarić, Slobodan. „Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj od 1941. do 1948.“. U: *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941-1948.*, ur. Mijo Klarić. Zagreb: Naklada Centra za kulturnu djelatnost omladine, 1972, 36.-62.

SUMMARY

Political education in People's Republic of Croatia: What did the members of the Young Communist League of Yugoslavia read?

The author analyzes the political literature that the members of the Young Communist League of Yugoslavia living on the territory of the People's Republic of Croatia read in the first years of founding the Federal People's Republic of Yugoslavia. The paper analyzes the period until the end of 1948, when the conflict between the Federal People's Republic of Yugoslavia and the Union of Soviet Socialist Republics broke out, due to which the process of de-Stalinization in Yugoslavia began. Using the reports in which the leaders of the Young Communist League of Yugoslavia stated what they had read from the Marxist literature, the author uses a quantitative method to detect several most widely read works which are then analyzed separately. Applying the concepts of narratology in historiography the author tries to highlight in the analyzed works some of the strategies of dissemination of the ruling ideology, and in this way providing an additional insight into the topic of the political education in Yugoslavia.

Key words: Young Communist League of Yugoslavia, youth, the young, ideology, Yugoslavia, Informbiro, education